

IMPLICACIONS SIMBÒLIQUES DELS ESDEVENIMENTS DE 985-988 *

Paul FREEDMAN

Voldria expressar el meu pregon agraïment al Dr. Udina i als altres qui han organitzat aquesta reunió commemorativa que presta homenatge al crític període de la formació de la nació catalana. Sóc ben honorat de figurar entre el petit nombre de participants que vénen de més enllà dels límits de Catalunya, i, en el meu cas, fins i tot de més enllà dels confins de l'antic Imperi Carolingi o regne Gòtic. Hom m'ha demanat que preparés algunes observacions sobre els símbols de sobirania implícits en els esdeveniments que estem commemorant i la interpretació simbòlica d'aquests esdeveniments feta per les generacions posteriors. Jo examinaré el que considero que és l'estat de la investigació sobre aquestes qüestions i suggeriré algunes línies de futura recerca. Com a estranger, no estic, per descomptat, en situació d'oferir una opinió definitiva referent a com comprendre els orígens de Catalunya. La meva tasca és complicada també pel fet que en examinar les implicacions simbòliques d'allò que succeí fa mil anys, estic, efectivament, interpretant interpretacions: és a dir, comentant sobre una sèrie de comentaris. Per això, amb un grau apropiat de precaució i d'humilitat, ofereixo alguns pensaments sobre on poden conduir unes fructíferes noves línies d'investigació.

En examinar els símbols, hom corre el risc d'estendre el

* Traducció de l'article publicat al Volum I, p. 117.

camp de recerca massa lluny, de manera que enclou l'entera sèrie de temes d'aquesta reunió. Després de tot, molt del que estem analitzant és una col·lecció d'actes simbòlics indicatius de la formació de la sobirania i d'una identitat autònoma per als comtats pirinencs del s. x. Quan, per exemple, hom examina les fórmules de datació d'aquesta època, amb llurs delicades reserves pel que fa a l'autoritat dels darrers reis carolingis i d'Hug Capet, hom està discorrent sobre una forma simbòlica d'expressió. L'ús, pels comtes, de mots tals com «dux» o «princeps» per a definir-se ells mateixos, o llur apropiació de l'expressió imperial «preceptum» per indicar llurs privilegis a les esglésies representen també declaracions polítiques simbòliques, com fa l'encunyació de monedes que reflecteix una iconografia no franca.

No és la meua intenció el comentar extensament els símbols que envolten els anys clau dels nou-cents vuitanta, ja que aquest és un camp completament tractat en aquesta reunió pels qui són considerablement més qualificats que jo per comprendre llurs matisos. La definitiva col·lecció i l'anàlisi d'aquests gestos polítics i llurs implicacions segueix essent l'obra de Ramon d'Abadal i de Vinyals.¹ Més recentment Manuel Rovira ha descrit els efectes immediats del saqueig de Barcelona, subratllant el caos que persistí a causa de la pèrdua dels títols de propietat en la crema de documents legals.² Més amplament, l'impacte simbòlic del 985 en la historiografia i en el coneixement propi de Catalunya ha estat explorat per Michel Zimmermann.³ Zimmermann i Abadal han descrit les implicacions darrera l'ús de molts termes geogràfics diferents durant els segles ix i x per a allò que més tard seria conegut com Catalunya.⁴

L'avaluació dels retrunyys dels atacs d'al-Mansur ha estat ajudada per la publicació dels primers pergamins d'Urgell per Cebrià Baraut i dels de Vic per Eduard Junyent i els seus succes-

1. Ramon d'Abadal i de Vinyals, *Els primers comtes catalans*, 2.ª edició, Barcelona, 1965.

2. Manuel Rovira i Solà, *Notes documentals sobre alguns efectes de la presa de Barcelona per al-Mansur*, «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 1, 1980, pp. 31-53.

3. Michel Zimmermann, *La prise de Barcelone par Al-Mansur et la naissance de l'historiographie catalane*, «Annales de Bretagne et des Pays de l'Ouest», 87, 1980, pp. 191-218.

4. Michel Zimmermann, *Aux origines de la Catalogne: Géographie politique et affirmation nationale*, «Le Moyen Age», 89, 1983, pp. 5-40; Ramon d'Abadal i de Vinyals, *El concepte polític i geogràfic de la locució «Marca Hispanica»*, en Abadal, *Dels Visigots als Catalans*, Barcelona, 1969, vol. 1, pp. 173-179.

sors. Aquests segueixen les edicions peoneres dels primers documents comtals per Udina Martorell i del Cartulari de Sant Cugat per Rius Serra.⁵ Hom pot usar aquests documents per recollir referències als monarques francs en les fórmules de datació. Per això és possible de seguir la complexa interacció de la lleialtat conservadora i del creixent coneixement propi que resulten de formulacions de datació ambigües.

Nosaltres també som ara més capaços d'apreciar la supervivència dels símbols legals i institucionals visigòtics i de comprendre la conservació d'un sentit de distinció dels francs fins i tot durant el breu període d'efectiva influència franca en el primitiu s. ix. L'obra de Bonnassie ha reafirmat la naturalesa conservadora de Barcelona i els seus comtats veïns i ha separat el fet de la supervivència visigòtica, de les tendencioses i anacròniques equivalències del «visigot» amb el modern «Espanya». Josep-Maria Salrach ha subratllat la disminució del coneixement propi gòtic després de la rebel·lió d'Aissó, però la supervivència de la llei visigòtica, demostrada particularment en l'obra d'Aquilino Iglesia Ferreirós, representa quelcom més que una singularitat residual. Esteve Albert i Corp i Michel Zimmermann han demostrat la persistència d'una identitat gòtica en les ments dels habitants de la Marca Hispànica.⁶

Zimmermann particularment ha subratllat l'equivalència de *Gothia* i *Hispania* en el període anterior al 985, posant en dubte la idea d'Abadal de *Gothia* com una forma més primitiva de particularisme dins l'Imperi franc. Zimmermann ha notat també el restabliment de l'associació amb *Gothia* durant l'època del comte Borrell.

La lent teleològica a través de la qual mirem el passat significa, de totes maneres, que fins i tot en subratllar la conservació d'un llenguatge polític i simbòlic més primitiu, som conscients de com les coses succeiran. Cercar les primeres representacions de quelcom que pot ser considerat «Catalunya» en els segles x i xi significa construir un tema basat en una varie-

5. Eduard Junyent, *Diplomatari de la Catedral de Vic, segles IX-X*, Vic, 1980-1987; Cebrià Baraut, *Els documents dels segles IX-XI conservats a l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell*, «Urgellia», 2-8, 1979-1987; Federico Udina Martorell, *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X: Estudio crítico de sus fondos*, Barcelona, 1951; José Rius Serra, *El Cartulario de «Sant Cugat del Vallès»*, Barcelona, 1945-1947.

6. Esteve Albert i Corp, *La Seu d'Urgell: Portaveu, reducte i bressol d'una Gòtia frustrada*, Barcelona, 1967; Zimmermann, *Aux origines de la Catalogne*, pp. 16-21, 28-31.

tat de dades sovint mal ordenades. El que tenim és una mena de «dossier», compost de diverses proves simbòliques encaminades a demostrar un progrés, si no totalment una *marxa* vers la sobirania i el coneixement propi. Aquestes proves simbòliques deriven de la llei, del llenguatge dels documents, dels petits *cronicons* del s. XI, de l'encunyació de monedes, dels títols dels governants, de les controvèrsies eclesiàstiques, de la poesia i de la filologia.

Un compendi d'aquests símbols ha estat fet fàcilment accessible en el recent article col·lectiu de *Serra d'Or* publicat fa un any.⁷ Darrerament l'esbossada història dels esdeveniments hi ha una visible col·lecció de manifestacions simbòliques, fetes abans i després del 985, que denoten una separació de l'autoritat franca. La capacitat dels comtes per actuar com a reis sense referència als distants monarques és evident en les concessions comtals d'immunitats a monestirs, de cartes de població i en altres documents que imiten els preceptes reials. La forma de ser descrits els comtes pels historiadors musulmans també recolza les pretensions d'un primitiu sentit de distinció del govern franc (bé que, per altra banda, els historiadors àrabs es referissin al territori com a *Ifrang* o *Alfaranj*: terra dels francs).⁸ La forma de l'encunyació, el maneig de títols tals com *princeps*, l'aplicació de títols menyspreatius als darrers carolingis i a Hug Capet, tot això s'afegeix a una extensa sèrie de textos de prova per a la diferenciació catalana.

Algunes cancel·lacions o modificacions han estat fetes com a resultat de la investigació recent. Els dubtes referents a l'autenticitat o a la data de la Consagració d'Urgell suscitats per Albert Benet obliguen a revaluacions en la història de la llengua i de la geografia de les comunitats en el període primitiu.⁹ Ara, hi ha d'haver també un dubte considerable sobre les etapes de la independència eclesiàstica. El suposat desafiament dels bisbes catalans a l'així anomenat Concili de Portus ha estat demostrat per Robert-Henri Bautier que és una ficció.¹⁰ Les

7. Josep Maria Font i Rius et al., *Mil anys i una sola memòria: el procés d'independència a Catalunya a les envistes de l'any 988*, «Serra d'Or», 340, desembre 1988, pp. 889-903.

8. Josep Maria Salrach, *Catalunya i Catalans des de quan?*, «Revista de Catalunya», 15, gener 1988, p. 40; Zimmerman, *La prise*, p. 93, nota 12.

9. Vegeu *Catalunya Romànica*, vol. 13, pp. 23-24.

10. Robert-Henri Bautier, *La prétendue dissidence de l'épiscopat catalan et le faux concile de «Portus» de 887-890*, «Bulletin philologique et historique», 1961, pp. 477-498.

suposades temptatives de Sclua d'Urgell i Cesari de Montserrat per restaurar Tarragona i el títol arquebisbal en desafiament de Narbona, sembla que també han estat invencions més tardanes.¹¹ Fins i tot el frustrat esforç d'Ató de Vic per assumir el títol arquebisbal el 971 no fou tant una revolta contra la Narbona «franca» (la qual romandria, després de tot, en l'òrbita de l'autoritat familiar «catalana» fins a les darreries del s. XI), com una temptativa de validar l'hegemonia del comte de Barcelona entre els principats pirinencs.¹²

Això ens porta al que jo considero una qüestió clau implícita en tota investigació de la independència dels primitius comtes. Quant, realment, s'interessaren ells mateixos per l'autoritat franca? Sabem que la darrera expedició armada dels francs als comtats catalans fou per reprimir la revolta d'Aissó el 827-829. En aquells temps, i certament després, la condició de l'Imperi Carolingi era tan afeblida per la invasió i la guerra civil que els comtes i els ducs pertot arreu a l'oest assoliren per un fàcil procés d'usurpació l'exercici dels drets de l'autoritat pública reial.

No són solament els distants comtes de Barcelona els qui expediren cartes d'immunitat o assumiren títols tals com duc o marquès. En regions relativament més properes al centre de l'autoritat carolíngia (Flandes, Borgonya, fins i tot la mateixa *Francia*), tals prerrogatives incumbien a governants hereditaris sobre el que anteriorment havien estat jurisdiccions provincials delegades. Cal distingir la capacitat de governants tals com els comtes de Barcelona d'assumir l'autoritat pública efectiva, per una banda, d'un real sentit de Barcelona o de Catalunya com una constitució política. La bona sort de la família dels comtes de Barcelona és per un temps paral·lela a la d'altres cases: els Raimondins de Tolosa, els ducs d'Aquitània, els Robertians de *Francia* (els antecessors dels futurs Capetians). Hi ha poc per demostrar el naixent sentit de diferenciació per als comtats pirinencs, ja que després de tot ells no havien estat *mai* francs. Hom no pot assumir, doncs, que cada venturosa arrogació de poder simbòlic pels comtes de Barcelona en detriment dels reis

11. Idem (per a Sclua); José María Bonet, *Las pretensiones metropolitanas de Cesáreo, abad de Santa Cecilia de Montserrat*, «Anthologica Annua», 21, 1974, pp. 157-182.

12. Paul Freedman, *Le pouvoir episcopal en Catalogne au Xe siècle*, en «Colloque Hugues Capet», Barcelona, 1987 (en premsa).

francs fos una passa difícilment guanyada pel camí d'una eventual realització d'una llargament desitjada sobirania.

En la major part de conceptes els comtes eren sobirans, tant si volien ser-ho com no. Pocs monarques carolingis després de Lluís el Piadós tingueren molt a fer amb Aquitània i molt menys amb Barcelona. Jo opinaria que l'aspecte realment notable del s. x és la gairebé commovent afecció encara sentida per les esglésies catalanes i altres institucions vers la legitimitat conferida pels privilegis carolingis. Sovint és en les més distintes àrees on persisteix la identificació conservadora amb l'anterior centre d'autoritat. Avui alguns costums anglesos de l'època Victoriana es conserven millor a l'Índia que a Anglaterra; la lleialtat a un ideal liberal de cultura occidental és discutiblement més fort avui a Praga o a Cracòvia que a París o a Roma.

L'extraordinària situació de 985-988 és que el comte de Barcelona encara pensava en demanar ajuda al rei de França, un rei del qual res, tret d'uns ocasionals privilegis monàstics, no havia estat sol·licitat en més de seixanta anys! Un gest de nostàlgia, la significació simbòlica del qual resideix particularment en el silenci que seguí. El comte Borrell no respongué, almenys que ho sapiguem, a l'oferiment d'ajuda del rei en canvi de l'homenatge; i per descomptat, Hug Capet no vingué enlloc prop de la proposada cita a Aquitània. Quelcom succeí clarament després del 988, i ací, altra vegada, el silenci és investit, pels observadors moderns, d'un significat: no hi hauria més privilegis expedits per monarques francesos a esglésies catalanes, i cap altra indicació de fidelitat, però si tornem a les complexitats de les clàusules de datació podem veure una varietat de reaccions implícitament expressades.

Si el que estem delineant és simplement el desembaràs de Barcelona i els seus veïns de les pretensions franques, llavors totes les clàusules de datació (tret de les que simplement reconeixen Hug Capet com a rei sense cap més comentari) poden ser considerades equivalents.¹³ Si reconeixem un persistent (si bé vague) desig del govern carolingi, llavors documents tals com

13. Sobre les clàusules de datació vegeu Udina Martorell, *El archivo Condal*, pp. 65-80; Gaspar Feliu i Montfort, *La cronologia según los reyes francos en el condado de Barcelona (siglo X)*, «Anuario de estudios medievales», 6, 1969, pp. 441-463. Vegeu també Zimmermann, *La prise*, pp. 203, 204 per les actituds envers els Capetians en els primitius crònicons dels segles xi i xii en llurs notes de datació.

els trobats per Manuel Mundó datats amb referència a Carles de Lorena, el pretendent carolingi, són exemples d'una prolongada lleialtat.¹⁴ Quan Hug Capet fou rebutjat en les cartes catalanes com un mer duc que pretén el poder reial, això no volia dir que un veritable rei de sang carolíngia no hauria estat encara reconegut. Gairebé el mateix havia tingut lloc durant l'episodi del poder Robertià al començament del s. x. Quan els documents diuen «en el regnat de Crist», som més a prop del rebuig dels vestigis de la sobirania franca, però no a una passa necessàriament definitiva en el procés d'independència.

No obstant, allò al que jo voldria dedicar avui la major part del meu discurs no són els esdeveniments a l'entorn del 988, sinó com ells serien compresos per les generacions posteriors interessades en delinear un estat i una identitat catalans, per a fonamentar-ho en els esdeveniments històrics. El treball fonamental de Miquel Coll i Alentorn sobre la més primitiva historiografia catalana ha mostrat les implicacions dels treballs dels segles xi i començament del xii, llur afecció als comtes de Barcelona i llur manca d'interès per les nòmines reials franques. Zimmermann, Salrach i Joan Pau Rubiés han mostrat com els contemporanis van veure el saqueig de Barcelona com un esdeveniment cataclísmic, però també com un nou establiment.¹⁵ Fou tot seguint aquesta tradició que les *Gesta Comitum Barchinonensium* a mitjan s. xii descriurien una versió de l'atac islàmic que ignorava la real devastació però més aviat es centrava en la incapacitat franca de defensar un territori que d'aquesta manera fou forçat a tenir cura d'ell mateix.

Thomas Bisson ha descrit aquesta informació dels orígens de Catalunya en els termes del creixent coneixement propi dinàstic dels triomfants comtes-reis del s. xii.¹⁶ Jo he suggerit una connexió i una contradicció entre una història constitucional, en la qual el monarca franc legitima la independència de Barcelona, i una radical manifestació de què la força militar contra l'infidel crea un dret polític per a les generacions subse-

14. Anscari Mundó, *La datació dels documents pel rei Robert a Catalunya*, «Anuario de estudios medievales», 4, 1967, pp. 13-14.

15. Joan Pau Rubiés i Josep M. Salrach, *Entorn a la mentalitat i la ideologia del bloc de poder feudal a través de la historiografia medieval fins a les Quatre Grans Cròniques*, en «La formació i expansió del feudalisme català», de Jaume Portella i Comas (= «Estudi General; Revista del Col·legi Universitari de Girona», vol. 5-6), Girona, 1985-1986, pp. 472-474.

16. Thomas N. Bisson, *L'Essor de la Catalogne: Identité, pouvoir et idéologie dans une société du XIIe siècle*, «Annales E.S.C.», 39, 1984, pp. 454-479.

güents.¹⁷ Tot proposant un acte constitutiu pel qual els francs donaren la sobirania al comte Guifré, l'autor de les *Gesta* omplí el silenci del 988 amb un incident més dramàtic, però fou un incident que serví per lligar Catalunya als Carolingis.

Per què les *Gesta* van unir els esdeveniments de 985-988 a l'època del comte Guifré, més d'un segle abans? Hom només ho pot suposar. Zimmermann suggereix que hi havia certs problemes amb el retard de la crisi provocada per la invasió d'al-Mansur, venint, com ho féu, molt després de l'època de Carlemany i dels seus successors immediats.¹⁸ En primer lloc, si el saqueig de Barcelona establí un *terminus a quo*, quin fou el paper del període des de Guifré fins al 985? No fou el primitiu comtat de Barcelona històricament durable? Segonament, com ha estat notat per Bisson i per Coll i Alentorn, fou avantatjós d'establir els Carolingis, no els Capetians, com a instruments en l'emergència de Catalunya, en part com una contraposició al culte francès que exalça la més recent dinastia?¹⁹ Finalment, jo voldria també subratllar, hi havia un avantatge en fer recular la crisi provocada per l'Islam cap al temps de Guifré que té a veure amb el significat simbòlic de la guerra i el valor.

En el s. XII, especialment després de les conquestes de Lleida i de Tortosa, la identitat de Catalunya i el seu sentit de destí heroic sobre i contra Castella-Lleó i França resideix en la idea d'independència guanyada no solament per mitjans constitucionals, sinó per la força. Era important de tenir un atac sarraí implicat amb l'establiment de la nació; era important d'atribuir a l'època de Guifré el drama crític de les darreries del s. X perquè el temps de prova de la formació nacional catalana hauria de ser més aviat en l'enfrontament amb els que eren considerats bàrbars que en desprendre's simplement d'un ineficaç imperi cristià.

Per bé que disgustós per a les sensibilitats contemporànies, és necessari subratllar la tendència anti-mora en la historiografia medieval. Aquest dissortat atribut és més sovintment considerat com una part del vincle castellà de croada i Reconquesta, una continuïtat de militància que corre des de les llegendes de la cova de Covadonga fins a la conquesta de Granada. És sovint

17. Paul Freedman, *Cowardice, Heroism and the Legendary Origins of Catalonia*, «Past & Present», 121, novembre 1988, pp. 3-28.

18. Zimmermann, *La prise*, pp. 213-214.

19. Bisson, *L'Essor*, pp. 461-464; Miquel Coll i Alentorn, *La historiografia de Catalunya en el període primitiu*, «Estudis Romànics», 3, 1951-1952, p. 190.

considerat aliè a la més europea, mediterrània identitat de Catalunya. No obstant, hom podria haver descrit els sarraïns en un crucial paper negatiu en els relats històrics dels orígens nacionals sense invocar els excessos retòrics castellans. Això és particularment cert per als treballs dels historiadors medievals tardans però és visible tan aviat com el s. XIII d'una manera més elaborada que la de la breu obertura de les *Gesta*.

L'emergència de Catalunya i dels seus governants, als ulls dels historiadors del s. XIII fins a acabar el XV, podria ser el resultat de la legitimació constitucional pels Carolingis. Així, com ha indicat Coll i Alentorn, Pere Ribera de Perpinyà, el 1268, subratllava el voluntari atorgament de sobirania per Carlemany al comte de Barcelona.²⁰ Però encara més importants en la formació d'una identitat nacional simbòlica foren els fets dels catalans mateixos. Allò que «catalans» significava per als contemporanis, de totes maneres, no era el concepte totalment inclusiu de la historiografia romàntica del s. XIX. En una societat feudal dominada pel poder aristocràtic i les idees de valor, no solament era exalçat el valor i la destresa militar, sinó que aquests esdevingueren les proves d'inclusió dins la definició de la nació.

Josep Maria Salrach i Joan Pau Rubiés estan especialment interessats en dirigir novament la nostra atenció a l'impacte de l'ascens dels poder aristocràtic el s. XI en la formació dels conceptes de lleialtat i de *pàtria*.²¹ Aquest aspecte aristocràtic durà ben bé dins l'època moderna de la historiografia. La Història fou vista no com l'esforç comú d'un poble unit per la llengua o la geografia, sinó com els fets d'una classe particular. La més succinta formulació d'aquesta opinió és donada en un passatge del *Recort* de Gabriel Turell de 1476, que les llibertats de Catalunya «no principia en hòmens rustichs ni aplegadiços, sinó en alts i valerosos».²² Aquesta ben coneguda frase no brolla solament de la ment de Turell, del qui ha estat subratllada per Coll i Alentorn la seva dependència de Tomich. Durant tota l'època del conflicte *Remença* els apologistes dels drets de la noblesa van retornar als suposats esdeveniments de la fundació de Catalunya per a justificar els privilegis dels nobles tant contra el comte com contra els pagesos. La llegenda d'Otger Cataló

20. Miquel Coll i Alentorn, *La llegenda d'Otger Cataló i els Nou Barons*, «Estudis Romànics», 1, 1947-1949, pp. 4-5.

21. Rubiés i Salrach, *Entorn a la mentalitat*, pp. 489-506.

22. Citat en Coll i Alentorn, *La llegenda*, p. 27.

fou reelaborada en la seva plena forma per aquells partidaris de l'aristocràcia (notablement Tomich) oposada als Trastàmars i llurs polítiques filo-*Remença*.²³ Una altra més primitiva sèrie de llegendes referents a la pagesia fou amplament difosa al mateix temps, com un complement a la llegenda d'Otger, a fi de provar que els pagesos foren legítimament privats de les llibertats dels catalans.

He tractat en un altre lloc de descriure els orígens i implicacions d'aquest darrer grup de mites històrics i no repetiré en detall aquelles observacions.²⁴ Són situats fermament en el temps dels Carolingis més que el 985-988, però invoquen la mateixa prova que la proposada per les *Gesta Comitum* o la llegenda d'Otger, és a dir, l'amenaça dels sarraïns. En refusar d'ajudar Carlemany els avantpassats dels *Remences* van perdre llur títol de participació en els drets dels catalans nascuts lliures. Els nobles, ja d'acord amb Carlemany o separatament, rebien la jurisdicció com un resultat del valor contra un enemic infidel. La pagesia no havia traït Carlemany, ells no havien recolzat activament els sarraïns, però per llur timidesa (un suposat atribut de les classes inferiors), havien mostrat que eren indignes de ser inclosos en el concepte medieval tardà de la nació.

Això és més que ignorar simplement l'activitat dels elements menys articulats de la societat. Com Salrach i Rubiés han explicat, les grans cròniques dels segles XIII i XIV, especialment les obres de Jaume I i de Desclot, exalcen l'heroïsme dels elements superiors de la societat.²⁵ Semblantment en l'al·locució de Martí l'Humà a les Corts del 1406 la lleialtat, la generositat i el valor dels catalans no són el que avui considerariem com a característiques pertanyents a un poble particular, sinó més aviat fets de guerrers evidenciats en les conquestes de Sicília, Mallorca i altres parts del Mediterrani.²⁶ Les grans cròniques no tracten dels orígens de Catalunya, per bé que fan ús dels elements llegendaris en descriure els esdeveniments contemporanis.²⁷ Ells, no gens menys, exemplifiquen la mateixa sèrie de mèrits que fan d'una genealogia de valor la condició per fruir dels drets polítics catalans.

23. Ibid., pp. 22-26, 40-42.

24. Freedman, *Cowardice and Heroism*.

25. Rubiés i Salrach, *Entorn a la mentalitat*, pp. 493-496.

26. Ricard Albert i Joan Gassiot, eds., *Parlaments a les Corts catalanes*, Barcelona, 1928, pp. 58-72.

27. Alison Goddard Elliot, *The Historian as Artist: Manipulation of History in the Chronicle of Desclot*, «Viator», 14, 1983, pp. 195-209.

Quan hom mira aquelles històries que empren l'època de la fundació per justificar les realitats polítiques, el lligam entre el coratge militar i els drets és clar. No és nou l'argüir que la llibertat es guanya amb el valor. La imaginació simbòlica del meu propi, relativament nou país és plena d'aquesta idea de força; és també intrínseca a tot règim revolucionari modern i a la major part dels estats post-colonials. De totes maneres, allò que és característic de l'exemple català és la limitació de drets als elements nobles de la societat.

Aquest límit no fou fixat. Així, quan la Diputació intentà de negociar amb els exèrcits pagesos la vigília de la guerra civil del 1462, tingueren cura d'instar els «sindichs prohombres... de remença» a recolzar la conservació de les llibertats del Principat «com a vertaders e fidellissimos cathalans segons haveu loablement acostumats».²⁸ No obstant, fins als moments més crítics de la guerra imminent, els juristes, historiadors i altres interessats en els orígens dels drets polítics i socials feren dependre aquells drets del passatge venturós d'una prova d'armes i de valor contra els sarraïns al temps de la fundació de Catalunya.

Hi havia la possibilitat d'una resposta a aquesta apropiació de drets. Jo voldria subratllar la importància d'un document de l'Arxiu Municipal de Girona esmentat vagament per Chía el 1888 i l'existència del qual fou suposada però mai no verificada per Vicens Vives.²⁹ M'excuso per repetir el que he descrit en un altre lloc, però és útil de cridar l'atenció a un tal material i d'esperar que pugui ser trobada més evidència del que podia ser considerat com la opinió pagesa al temps de les guerres civils del s. xv.

En el pròleg d'aquest document de la formació dels sindicats pagesos el 1448-1449 hi és continguda una altra versió dels esdeveniments del s. ix. Segons l'autor anònim d'aquest prefaci, els exèrcits dels cristians que conqueriren Catalunya no trobaren pagesos cristians sinó més aviat sarraïns (el document els anomena «pagans»). Molts d'aquests habitants acceptaren el

28. *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. 20, p. 110.

29. Girona, Arxiu Històric de l'Ajuntament, sec. XXV.2, Llibres manuscrits de tema divers, lligall 1, ms. 8, una còpia feta el 1460 d'un document de 1448-1449. Vegeu també Julián de Chía, *Bandos y bandoleros en Gerona: Apuntes históricos desde el siglo XIV hasta mediados del XVII*, vol. 2, Girona, 1889, p. 49; Jaime Vicens Vives, *Historia de los remensas (en el siglo XV)*, reimprès, Barcelona, 1978, pp. 55-56.

Cristianisme, però alguns, tenaçment i amb ignorància, persistiren en llur error religiós. Amb la finalitat d'encoratjar el baptisme, els conqueridors van imposar dures exaccions sobre la resta de la població musulmana, les quals serien tretes amb la conversió. Aquest fou l'origen dels posteriors *mals usos* dels *remences*: foren exigits dels sarraïns però no dels cristians. Mai no fou suposat que continuessin més enllà del moment de la conversió. Com que Catalunya era ara, el 1449, des de molt de temps ençà, completament cristiana, l'única explicació de la supervivència dels *mals usos* fou llur injusta perpetuació per raó de la cobdícia dels senyors.

Aquesta és una apropiació més aviat hàbil de la més amplament difosa llegenda de la traició o de la covardia pels pagesos cristians. Un dels aspectes curiosos d'aquesta resposta és que els sarraïns no eren vistos, a Catalunya, en termes racials o genètics sinó més aviat purament com una religió. La conversió al Cristianisme creava, segons aquest punt de vista, una plena igualtat, diferent de la que es desenvoluparia a Castella com una distinció «Cristià Vell»/«Cristià Nou», per no dir res del posterior culte de la «limpieza de sangre».

Què diu aquesta versió dels esdeveniments sobre la fundació constitucional de Catalunya? Com amb la major part de les històries medievals tardanes, l'origen de Catalunya, com a nació i com a societat, era situat en el context d'una campanya contra els moros. Era només vagament indicat qui eren aquests conqueridors (el document es refereix a «prínceps cristians»). En el context això deu significar els Carolingis, però no es feia cap distinció entre els comtes i el rei, entre les famílies nobles i els comtes, ni entre el s. ix i l'època del comte Borrell. Malgrat aquesta deliberada vaguetat, hom observa la mateixa implicació ètica i històrica que atribueix el caràcter de l'estat català no solament a un fet polític sinó a un fonament religiós i moral en el qual la conquesta i la fe eren els orígens de la identitat nacional i de la llibertat personal.

Em sembla, en resum, que hi ha una certa distinció entre com mirem els fets de fa mil anys i com pensaven d'ells els historiadors i els juristes medievals. Aquesta distinció no és simplement el resultat dels nostres superiors mitjans de tècnica i de judici —els nostres més empírics hàbits mentals. Nosaltres tenim una tendència a interessar-nos en discernir, per exemple, a quin moment hom pot considerar que la «pre-Catalunya» és «Catalunya». Aquesta emergència és vista com un procés

d'independència política i d'integritat cultural. S'identifica amb una identitat nacional religiosament influïda, però essencialment seglar. La importància simbòlica del 985-988 per als observadors contemporanis és essencialment constitucional.

Per als historiadors que escrivien als segles XII a XV, les ramificacions simbòliques de la fundació de la constitució política eren més variades. Estaven interessats en la formació d'estats, tant com de nacions; de jerarquies particulars, tant com de govern unificat. Pel damunt de tot, ells manejaven símbols de caràcter moral i religiós, no simplement els que denotaven independència política. La fundació de Catalunya fou tant un fet moral com polític, segons els historiadors medievals, i explicava no solament la manera com la societat catalana era ordenada, sinó allò que era contemplat com el caràcter superior dels catalans, almenys de la classe noble.

Llur comprensió de «catalans» i «Catalunya» era, jo suggeriria, una mica diferent de la nostra. La imaginació medieval es concentrava més que la nostra en el caràcter religiós i l'heroïsme identificat amb famílies i llinatges particulars. En aquesta connexió, el ser català depenia de característiques, a més de les de llengua, situació o costum. Era un dret de naixença diferent i més condicional relacionat amb el passat no només històricament sinó ontològicament, en els termes d'un fet original d'heroïsme i, en alguns casos, de covardia.

Els coneixements de les recents dècades d'investigació són notables per a la comprensió de les etapes que condueixen als esdeveniments que commemorem i llurs conseqüències. L'orientació de la investigació futura podria ser profitosament sobre les línies traçades per Coll i Alentorn i altres qui han discernit les implicacions polítiques medievals de les versions dels esdeveniments carolingis, tant com el que ells ens diuen sobre com els escriptors catalans de l'Edat Mitjana contemplaven llurs simbòliques aspiracions i identitat. Els fets del 985-988 retruïen a través de les èpoques successives; hi ha noves maneres de poder sentir nosaltres llurs ressons.